

Bősze Péter, Varga Csaba

Ez is, az is

Hozzászólók:

Balogh Lajos, Kocsis Katalin, Nyáry Szabó László, Oláh Imre, Siptár Péter, Szabó T. Attila

PANDÉMIA, PÁNDÉMIA

Varga Csaba

Sajnálatosan időszerű kérdés a világvjárvány tudományos, de a sajtóban és a világhálón is elterjedt megnevezése. Többnyire pandémiát írnak a magyar cikkekben, hiszen a világsajtóban is így nevezik (pandemic). De helyes-e ez így? A világnyelvekben nincs meg az a különbség, amely a magyarban az „a” és „á” között megvan. A görögből származó *pán-* előtag (‘mind, összes’) sok jól ismert szavunkból visszaköszön: pánkromatikus, pánszlávizmus, pánhellén, Páneurópai Píknik vagy Pánamerikai Játékok. Pánáceának nevezzük a mindent gyógyító orvosságot. Elsőre nem is jövünk rá, hogy elrejtve más szavainkban is jelen van: *πάν-* + *θεός* (theós, ‘isten’) → *πάνθεο* (pántheo, ‘pantheon’). Akkor miért lenne *pandémia* a világvjárvány, és miért nem *pándémia*, hiszen az eredeti görög kifejezés itt a *πάνδημος* (pándēmos), vagyis nagyjából a népességben mindenkit érintő. Egyes nyelvészek szerint a görög szóban a hangsúly az η (ē)-re esik, ezért a magyarban ékezetezzük, míg az előtag hangsúlytalan, ezért nem. Én ezt szörszálhasogatásnak érzem. Ha már egyszer annyi szóban megszoktuk *pánként*, mi szükség van az ógörög hangsúly követésére? Nem is beszélve arról, hogy vajon hányan ismerik az ógörög kifejezés eredeti hangsúlyozását. Az újságírók biztosan nem. Ők általában gondolkodás nélkül átvesznek bármit a világsajtóból, és ugye, a nemzetközi cikkekben nem találtak „á” betűt.

Pá(n), kis aranyom, pá(n)!

Az egyik legutóbbi szösszenetben azt fejtegettem, hogy mennyire hibásnak tartom a világvjárvány (pándémia) *pandémiaként* történő említését a sajtóban. Mondhatnánk, hogy a jelenlegi helyzetben ez sokadrendű, n-edleges (ennedleges?) kérdés, és igazunk is lenne. Mivel azonban

az MTA Nyelvtudományi Intézete (vagy már nem is MTA?) válaszolt a felvetésre, vissza kell térnem rá. Ők is úgy vélik, hogy teljesen jogos a megjegyzés, és szerintük az orvosi nyelvben is kivételes ez az írásmód. Mégpedig azért, mert vagy magyaros formában írunk egy szót ékezetesen (pánesztézia, pánfágia, pángenezis), vagy idegenesen, akkor pedig panesthesia, panphagia, pangenezis stb. De ha már szótárakban is *pandémia* alakban, vegyes írásmóddal jelenik meg, akkor használjuk így, ha nem is helytelenül, de meglehetősen kivételesen, „rendhagyó módon”, vegyes alakváltozatban.

De miért kellene így tennünk? Csak azért, mert valaki egyszer ekként látta jónak felvenni a szótárába, fittyet hányva a következetességnek? (Más szótárakban és szakkönyvekben a másik alakot alkalmazzák.) Vagy azért, mert a hazai nyelvészet jelenlegi fősodra már sandán tekint a nyelvművelésre, amely szóvá meri tenni az új keletű, magyartalan vagy következtelen szóhasználatot és helyesírást? Az a nyelvészet, amely nem tesz különbséget helyes és helytelen között, és – véleményem szerint – túlságosan megengedően csak egyenrangú változatokat ismer el? Amely hagyná a nyelv – szerintük – „természetes fejlődését”, azaz egyenlőnek ismerne el minden újsütetű magyartalan, például angolból félrefordított kifejezést, ha azt elég sűrűn használják? Gondoljunk csak a pletykalapok nyelvi igénytelenségére, egyes sajtómunkások műveletlenségéből fakadó bárgyú nyelvhasználatára vagy a hirdetések ostobaságaira.

Egyértelmű elv az orvosi és egyéb természettudományos szaknyelvekben a vegyes írásmód tiltása, mert helytelen. Én maradnék a szerintem helyes változat mellett, és szerencsére nem is vagyok egyedül, mint látom a *PTE Orvoskari Hírmondó* legutóbbi számából. Aki meg nem tud arabusul, ne beszéljen arabusul. Mondja azt, hogy világvjárvány. Ugyanannyi szótág.

HOZZÁSZÓLÁS

Nyáry Szabó László

A 'minden' jelentésű πᾶς ógörög szó semleges πᾶν alakja szerepel a szóösszetételekben. Az írottakkal alapjaiban egyetértek: **pándémia** a magyarba illő alak. Az a pan vagy pán kérdés azonban sokkal fogósabb! A kettő között az igazság. A πᾶν rövid palócos a/á-val hangzott. Ráadásul a „πᾶν-” írásától eltérően váltakozó hangsúllyal: πᾶν. A magam öspéldája inkább a πανηγυρικός, ami panegirikosztól igen sokféleképpen ejtetett. (Helyesen, magyarosan: pánégürikosz, még magyarosabban persze 'díszbeszéd'.) De visszatérve: πᾶν és δῆμος mindkettő váltakozó hangsúlyú. Viszont e szó egyben soha nem létezett az ókorban. Új keletű csinálmány, úgyhogy a hangsúly akárhol lehet.

Talán ez a hosszú „á”-nk a „pánik”-ból fakad, amely Πᾶν (Pán) isten nyomán szakadt ránk. Érdekes, hogy az ógörögben ez sem hosszú, csak palócos rövid á, bár megjegyzendő: erősebb hangsúlyú. Az ógörög nem volt olyan szépen „helyesírott”, mint a mai magyar nyelv. Elég sok a zűr, mert hellénisztikus bölcseink hétköznapi szószerzői a hangsúlyokat egyáltalán nem jelölték. De ami a mi szempontunkból ennél is rosszabb: a hosszúságokat sem. Az o-ó és az e-é páron kívül a többi hangzó lehetett hosszú vagy rövid.

Ezt pedig csak legnagyobb újkori bölcseink jelölik az ógörög szótár(n)kban. Honnan tudhatjuk egyáltalán, hogyan (volt) helyes? Az időmértékes verselésük a rejtett bizonyíték 2500 év távlatából. Hát nem szédületes?

Vigasztalásul mondom, hogy nekem is kellett hozzá egy évtized, hogy megbizonyosodjam: Íliász a helyes alak. És nem Iliász. Lehet persze, hogy Ili (a maga módján) ász, de annak Homéroszhoz semmi köze.

Saját nyelvművelő szótárámból idézve a Thrák-tenger hitelesebben:

Ílion(i)-tenger az Égei-tenger északi része, amelynek (keleti) partvidékét a (térseget uraló) trójaiak, az ilioniak lakták (Odüsszeusz idejében)... (Lásd még: Trójai-tenger, Kikón-tenger, Thrák-tenger.)

De hogy egy kicsit pán-kodjam, még az antik ó-balfogást is helyesbítem:

Pánhellén, pánögörög, össz(-ó)görög, összhellén polgárháború a „peloponnészoszi háború” illendőbben, találóbban, hiszen nem csak a Peloponnészoszon vívták, és e neve évszázadokkal lemaradt a csatazajtól.

A világraszóló pándémiázás közepette azonban érdemes elővenni a régi **epidémia** kifejezésünket, amely nem más, mint járvány! A **pándémia** pedig nem több, mint ennek a nagyolása: a világjárvány!

FILAMENT, FIBRA, FILUM, FASCICULUS, TRACTUS, LEMNISCUS

Bősze Péter

Jelentésük sem görög–latin nevezeteinkben, sem az angol nevezetekben nem egységes.

Kocsis Katalin

fibra, fibrae rost, szál, fonál.

- rost: kollagénrost, rácsrost, elasztikus rost;
- rost – nemcsak kötőszöveti rost lehet, hanem idegrost, izomrost is;
- főleg idegrendszeri rostkötegek;
- *fibrae lentis, fibrae intercrurales anuli inguinalis spf., fibrae interdentalis (gingiva) fibrae circulares, meridionales m. ciliaris, fibrae zonularis.*

Anatómiai nevek (Donáth):

fibra rost, szál, fonál; hasadással létrejövő, például *fibrae lentis*: a szemlencse alapállományát képező rostok.

fibrilla kis rost, rostocska; főleg izom- és idegrost értelemben; azok összetevői.

fibrillaris kis rostokból álló.

filum fonal, szál, például *fila radicularis*: a gerincvelőből kilépő finom gyökérrostok, amelyek a gerincvelői idegek mellső és hátsó gyökereit alkotják.

filiformis fonalas, fonalszerű.

fasciculus köteg, nyaláb; izom és idegrostok alkotta kötegek neve.

lemniscus szalag, hurok.

tractus köteg, pálya; anatómiai értelemben: különböző struktúrákat összekötő; például központi idegrendszeri idegpályák.

Orvosi szótár (Brencsán):

fibra rost, szál.

fibrilla kis izom- vagy idegrost.

fibrillum kis izom- vagy idegrost.

filum fonal, szál.

Dorland's dictionary:

fibril minute filament.

fiber an elongated threadlike structure – általános neve: fibra.

filum threadlike structure or part.

filament a delicate fiber or thread (chromatin filament).

strand a thread or fiber or a structure resembling one (double-strand DNA) – jelentése: 'szál, fonal' (*Oxford dictionary*).

bundle a collection of muscle or nerve fibers.

fasciculus (TA) a small bundle of nerve, muscle, or tendon fibers.

lemniscus a band or bundle of sensory fibers in the central nervous system, called also fillet.

tract a collection or bundle of nerve fibers having the same origin, function and termination. A TA *tractus*.

A példákban látszik, hogy a fonal, rost, szál fogalma tisztázatlan; egymást helyettesítve alkalmazzák. A jelzők sem egyértelműek, például a fonalas vagy fonalszerű teljesen mást jelent – a *filiformis* mindkettőt jelenti. Az elnevezések a nevezetekben is keverednek.

Az anatómiai nemzetközi elnevezésekben megtartott számos latin nevezet a Terminologia Anatomica (TA) gyűjteményében található, például *fasciculus atrioventricularis* (atrioventricular bundle).

A magyar nyelvű nevezethasználatban pontosan fogalmazhatunk, megkülönböztetve a *szál*, *fonál*, *köteg* és *rost* fogalmakat.

Az *Értelmező szótár*+ idevágó meghatározásai:

- szál** hosszú, vékony, hajlékony képződmény.
fonal növényi szálakból vagy gyapjúból sodort, szövéshez, kötéshez, hímzéshez használatos anyag.
fonat fonadék, összefonott szálakból készült tárgy vagy annak része.
köteg összekötözött halom, csomó.
nyaláb valamiből, különösen szálás anyagból egybefogott nagyobb köteg.
rost élő test, szervezet szöveteinek vékony, fonalszerű része.

Javasolt szövettani, anatómiai elnevezések:

- szál** *fibril*, *fiber* egyetlen vagy kettős egységsorból álló nagymolekula. Az egység lehet egyféle molekula, például polipeptid (peptidek lánc), kollagénszál (tropokollagének sora) vagy többmolekulás elemi egység, például DNS-szál (bázis-szénhidrát-foszfát hármass). Nanométer (nm) nagyságú.
rost szálak sokaságából álló képződmény, mérete a nanométeres nagyságrendtől a látható képletig terjed.
fonal egynéhány szálás, igen vékony, nanométer nagyságú molekula, voltaképpen parányi rost, vagyis a rendkívül vékony rostok megkülönböztető neve.
köteg *fasciculus* összekapcsolódott rostokból alakult képződmény, például His-köteg.

Nagy előnye ezeknek a magyar nevezeteknek, hogy az elnevezésből lehet következtetni a szerkezetre.

Kérdés:

Kifejezhető-e a *fibra*, *fibrilla*, *filum*, *fasciculus*, *lemniscus* és *tractus* szakszokat tartalmazó anatómiai, szövettani képletek magyarul ezzel a négy nevezettel?

Néhány példa:

<i>fibrae lentis</i> szemlencserostok	szálak százaiból összeállt képződmények
<i>fibrae zonulares</i> szemlencsefüggesztő rostok	szálak százaiból összeállt képződmények
<i>fasciculus corticospinalis</i> piramisköteg, agykéreg-gerincvelő köteg	összekapcsolódott rostokból álló képződmény
<i>filum terminale meningeum</i> gerincvelői végfonál	igen vékony, egynéhány szálból álló képződmény
<i>tractus opticus</i> látóköteg	összekapcsolódó idegrostokból álló képződmény

HOZZÁSZÓLÁS

Kocsis Katalin, Oláh Imre

A javasolt négy meghatározást alkalmazva a következő képleteket lehet besorolni a csoportokba. Alul van egy rövid felsorolás arról, melyik, eddig pontosan megadott képleteknek kellene új elnevezést találni, amelyek már nem illenek bele a négy meghatározásba.

szál *fibril* egyetlen vagy kettős egységsorból álló nagymolekula. Az egység lehet egyféle molekula, például polipeptid (peptidek lánc) vagy többmolekulás elemi egység:

- kollagénszál (tropokollagének sora);
- DNS-szál (bázis-szénhidrát-foszfát hármass);
- actin-szál (globularis aktinmolekulákból felépülő fibrillaris aktin, aktinfilamentum);
- tubulin – protofilamentum – tubulin dimerekből álló szál;
- glükóz-aminoglikán-szál (proteoglikán alkotója).

fonal egynéhány szálás, igen vékony, nanométer nagyságú molekula, voltaképpen parányi rost. Vagyis a rendkívül vékony rostok megkülönböztető neve.

- Ilyenről nem tudunk, amit ennek lehetne nevezni a fenti meghatározás alapján, esetleg az aktinfonal vagy kollagéfonal (utóbbi helyett jobb a vékony kollagéntrost elnevezés).

rost szálak sokaságából álló képződmény, mérete a nanométeres nagyságrendtől a látható képletig terjed.

- kollagéntrost (több tropokollagénből összerendeződött képlet [I., II., III. típusú kollagének – kollagéntrost, rácsrost]);
- elasztikus rost: fibrillin rostok elasztinból álló hosszúságú képletek felszínén.

köteg *fasciculus* összekapcsolódott rostokból alakult képződmény.

Ebben a rendszerben nem lennének használhatóak a következő kifejezések:

- *filum terminale* – végfonál (gerincvelő vége – ez kötőszövetes alkotókból álló hosszúságú vékony csoport); új neve „gerincvelő-rögzítő kötőszöveti rostok és sejtek hosszanti csoportja” lehetne;
- *filum radiculare* – gerincvelői gyökérrastok, gyökérfonál; ezek axonok, sejtalkotók, és nem vékony rostok, hanem sejtnyúlványok (sejtmembránnal, myelinhüvellyel körülvéve, belül mikrotubulusokkal), „gyökérxoncsoportok” lennének, ha nem lehet rájuk a fonal vagy rost szót használni;
- *fila olfactoria* – szaglórastok a szaglómezőből, szaglőfonál; ezek is sejtek nyúlványai, nem alkalmazható rá a fonal szó (szaglőhám-sejt-nyúlványok);
- izomrost – többmagvú óriássejt, *syncitium*, hagyományosan izomrostnak nevezik; „harántcsíkos izomszövet speciális többmagvú sejtje” lenne ebben a rendszerben a neve;
- idegrost – hagyományosan az axon (idegsejtnyúlvány) és az azt körülvevő myelinhüvely neve (meghatározás szerint); ezt az új elnevezések miatt „myelinhüvellyel körülvett idegsejtnyúlvány”-nak kellene hívni;
- a His-köteg az előbbieket szerint nem rostokból áll, hanem szívizomsejtekből kialakuló hosszanti funkcionális egység, az alkotói sejtekből álló rendezett csoportok, azaz ezt nem lehetne kötegnek nevezni, hanem rendezett ingerületvezető szívizomsejtcsoportnak;
- az idegpályák esetében sem lehetne alkalmazni a „köteg” kifejezést, mert azok idegsejtnyúlványok csoportjai.

ÖSSZEGEZÉS

A szerkezetek szerinti nevezettár talán nem megvalósíthatatlan. Most, amikor átírjuk az orvostudományt a molekulák szerint, szükséges is. Óhatatlanul sok nehézséggel jár. A javasolt csoportosítás azonban nem teljesen megfelelő, mert a sejtekből kialakult rostok nem sorolhatók bele. Kiindulhatunk abból, hogy ezeknek a képleteknek kétféle elemi egysége van: a nagymolekula és a sejt. A nagymolekulákat két csoportba sorolhatjuk:

lánc egyféle molekula, egyetlen egységsorból álló nagymolekula, például polipeptid (peptidlánc), aminosavlánc. Nanométer (nm) nagyságú.

szál többféle molekula, egy vagy több egységsorból álló nagymolekula, például DNS-szál (bázis-szénhidrát-foszfát hármas), actinszál, topokollagén. Nanométer nagyságú.

Az elemi egységek sokaságából alakult képlet a *rost*.

rost nagymolekulák vagy sejtek (elemi egységek) sokaságából álló hosszanti képződmény. A nanométeres nagyságrendtől a látható képletig terjed.

kötég összekapcsolódott rostokból alakult képződmény.

hálózat szerteágazó rostokból álló képlet, például ideghálózat (*plexus*), rácsrosthálózat.

A kérdés nem lezárt. Minden javaslatot, véleményt örömmel fogadunk.

HOGYAN MONDJUK MAGYARUL A -MER, -MERIZÁCIÓ UTÓTAGÚ SZÓKAT:

OLIGOMER, DIMER, POLIMER, ISOMER, DIMERIZÁCIÓ, OLIGOMERIZÁCIÓ, POLIMERIZÁCIÓ STB.

Bősze Péter

A *-mer* utótag jelentése összetettség, egységből álló: *monomer* 'egyszeres összetettség', *dimer* 'kétszeres összetettség' stb. Vegytani értelemben a monomer egytagú vegyület. A több ilyen egyszerű molekulából felépülő vegyület az *oligomer* (magyarul többes?, illetőleg a polimer magyarul?) – a kettő csupán a monomerek számában különbözik, ám ez nem számszerűsített. A két-, három- vagy négyegységes molekula (dimer [kettős], trimer [hármas], tetramer [négyes]) feltétlenül oligomer 8 molekuláig. A nagymolekula (makromolekula) polimerláncú nagy molekula, amelyben lehet sok egyforma (homogén) vagy különböző (heterogén) monomer. A polimer és a nagymolekula lényegében csak a molekula nagyságában tér el, a határ azonban homályos. A *telomer* a kromoszóma vége, a *centromer* pedig a közepé. Magyarul: végrész, végtömb, végegység, befűződés... A *-merizáció* valamiféle többesedés, például *polimerizáció* jelentése sokszorozódás stb.

HOZZÁSZÓLÁSOK

Balogh Lajos

dimer kétosztatos, kétosztatú, kéttagos, kéttagú.

dimerizáció kétosztatosodás, kétosztatulás, kéttagosodás, kéttagúsodás, kettőződés.

izomer egyenosztatos, egyenosztatú, egyenlőtagos, egyenlőtagú.

izomerizáció egyenosztatosodás, egyenosztatulás, egyenlőtagosodás, egyenlőtagúsodás.

oligomer kevésosztatos, kevésosztatú, kevésosztagos, kevésosztagú.

oligomerizáció kevésosztatosodás, kevésosztatulás, kevésosztagosodás, kevésosztagúsodás.

polimer sokosztatos, sokosztatú, soktagos, soktagú.

polimerizáció sokosztatosodás, sokosztatulás, soktagosodás, soktagúsodás.

Nyáry Szabó László

Kezdjük az idegen „mer”-ünket elemezni a gyök(er)énél!

Két görög szó kerülhet ilyen tövel orvosi látókörmünkbe. A testrészként testhezállóbb „mér^{osz}” (μηρός) – amelyet orvosi nyelvünk klasszikusan nem használ –, és ’rész’ értelemben a tudományágakon átívelő „mer^{osz}” (μέρος). Lássuk hát sorban! A meres-merős meroszt, mér’oszt?!

A **mér^{osz}** (ó μηρός, -οῦ) ’comb’, többes számában **méra** (τά μῆρα) óhellén (görög) szó: ’combok’, az Íliászban combkoncok, combcsontok; másutt, például Hérodotosznál combizmok jelentésben is fölbukkan; Xenophónnál pedig a **mériaiaj** (μηριαία) ’combok’ jelentésben élt túl. E mai bonctanban következtelenül, de egyáltalán nem használatos szó (az étájával) nem keverendő a mér^{osz} (μέρος) szóval, amely epszilonnal íratik eredetijében, jelentésében pedig ’rész, darab’.

A(z ó)hellének (ógörögök) írásban is megkülönböztették az „ε”, azaz „ε” (epszilon) és az „έ”, azaz „η” (éta) betűket, valamint a hozzájuk rendelt – magyaréhoz hasonló – hangokat (is). Így hát nekünk, művelt magyaroknak nem hiányzik a rontott, nyugati (nyelv)ízletlen (szó)abrak! Nekünk tökéletesen megfelel a hús hellén ősforrás!...

Mer vagy mér?!

A hellén „mer^{osz}” görögül nem mér semmit, miért is mérne, elég ha mer...

A **μέρος/mer^{osz}** szóból a jellegzetes hellén vég, az „-osz” elhagyásával előáll a „mer” tő! Ez azért is alapvető, mer’ ez a szógyök a „tudományos” szóösszetételekben mind szókezdő, mind szóvégző helyzetben is fölbukkan. A fordítása egyszerűen ’darab’ vagy ’rész’, bár ez így nem mindig lesz egész. Magyarba fordítását, vagy szebben szólva a „magyarba való átültetését” nyelveink szerkezeti különbségein túl a gyakran (görög–latinból is) erőltetve alkotott alakok tovább nehezítik.

No és mér’ rossz a mér^{osz}? Nemcsak rossz, hanem mást (is) jelent!

Létezik **mér^{osz}** meg **méra** is a klasszikus görögben, de csak a ’comb’ meg még több comb, azaz „combok” jelentésben! Tehát a „teloméra” például ’végcombok’ jelentésben élhetne... De értelmetlen ugyan minek?

A vegytanban, különösen a szerves vegytanban, vagyis az élő szervezetek vegytanában egészen gyakori az építőrészekből sokszorosított/sokszorosított óriási szerkezet, így élőben „-mer”-ezni is gyakran mernek...

Kis építővegyületeket (monomereket) összeillesztve áll elő a végső nagy szerkezet. Úgyszólván az alkatrészek soros (olykor bonyolultabb) kapcsolásával épülhetnek föl a nagyobbacska „néhányrész”-ek, az „oligomerek”, majd a valóban nagy „sokrész”-ek, hellénkedően a „polimerek”.

Gyakran hallani mono-, di-, oligo-, meg poliméerekről, teloméerekről meg egyéb nem létező részekről... hiszen ezek nem „-mérek”, hanem „-merek”... Az oligosz (ὀλιγος, -η, -ov) jelentése 'kevés, csekély (számú)', a poliusz (πολύς) jelentése pedig már 'sok' is. Ezek igen bizonytalan fogalmak, de a **monomer** bizonyosan egy, a **dimer** kettő (például cellobióz), a **trimer** meg három, a **tetramer** négy, a **pentamer** meg öt (alkat)részből áll.

„Mer”-ek, meg merészkedések görögül meg magyarul

Létezhet a művelt magyarban a nemzetközi szóhasználatból beszívargott mono-, di-, tri-, meg oligo- „mer”, de a pongyola „polimer” már félreérthető szókorcs, azazhogy félreérthetetlenül vad nyugati barbárság, amely már 2500 éve is minősített antihellénizmus lett volna. Hiszen a hellénben (görögben) poli- legfeljebb 'város' jelentésű előtag lehet (πόλις) – miként a politika meg a policia is –, míg a 'sok' jelentésű előtag csakis „polü-” lehet! Igen, rövid „ü”-vel! Szép, magyar rövid „ü”-vel. Az európai nyelvek többségével szemben a hellén műveltséghez illendően a mi magyar anyanyelvünkben ez remekül ki is ejthető! Nem hiába Héraklész szépunokái vagyunk – Hérodotosz fekete-tengeri görögöktől merített mondái folytán –, a szittyák, azazhogy legszilajabb-legijásabb fia, Szküthész (Σκυθης) örökén...

Szegény latinok és a legtöbb európai nyelv ma nem (ma sem) képes kiejteni a klasszikus hellén (görög) „ü”-t, de mi bizony igen! Mindennapi gyakorlattá illene hát tenni, hogy magyar ember a latin(itott) szövegben előforduló „y”-okat, azaz üpszilonokat tisztességgel klasszikusan (ógörögmód) „ü”-nek is ejti, és minden gondolatában annak is érzi. Merthogy az „i”-től megkülönböztetett latin „y”, az üpszilon a (klasszikus) hellénben (görögben) mindenkori „ü”-t jelentett és „ü”-nek ejtetett, hiszen bizony egy a magyar „ü”-vel!

Ezeknek a „többrészű”- vagy „sokrésű”-eknek a magyarba ültetése igen bajos. Nehezen magyarítható egy ilyen vegyes, tarka kép. Magam a láncszerűen építettek (például cellulóz, gumi, PE[T], PVC) (**gór**)**láncanyagok**nak, esetleg létraszerű hasonlattal, az ősi szó gyökével (**gór**)**lajtorjanyagok**nak (DNS), a térben terjeszkedőket (például lignin, bakelit) (**gór**)**hálóanyagok**nak nevezném. Az építő **monomerre** legjobb szó a máshonnan jól ismert **alkatrész** vagy **vegyalkatrész**, vagy akár egy kis szójátékkal különbözve **alkotrés** vagy **alkorész**, akár (**vegy**)**alkirész**.

Mindent elöntő sokrésűek – a polümerek

Mit mernek a mindent elöntő sokrésűek, a polümerek?

Az oligomerek a „néhányrésű”-ek, majd a valóban nagy „sokrésű”-ek, a polümerek akár ezres nagyságrendű összetevőből is állhatnak, magyarítva mint **ezrerészek**, **ezrirészek** (Sz.).

Az élő anyag alapja is sok ilyen „**sok(ezri)rész**”: az **örök**(ítő) **anyag**tól kezdve, az aminosavakból gomolyodó **fehérjék**, vagy akár a csiheraktárunk, a **keményítő** is az.

Siptár Péter

A polimerizáció semmiképp nem lehet *sokasodás* stb., hiszen több kisebb (egyforma) molekulából egyetlen óriásmolekulává való egyesülést, összekapcsolódást jelent (nem pedig egy dologból sok dolog létrejöttét). Elégge bevett is, nem tudom, miért kéne másképp mondani. De ha már, akkor inkább az *egyesítés*, *összevonás* stb. tájkán kellene keresgélni. És akkor ennek megfelelően a trimerizáció hármassal összekapcsolódás, a dimerizáció kettős összekapcsolódás (ikeredés?) stb. (A párosodás nagyon pajkos képzettársításokra adna alkalmat.) Egyébként a polimerizációt angolul helyesen ipszilonnal írjuk (*polymerisation* [brit], *polymerization* [amerikai]), és a görög *poli-* előtag ('sok') és a *merosz* ('rész') összetételével létrejövő *polymer* 'többtagú' szón alapul (kémiai szakkifejezésként, tudatos szóalkotással, tehát nem az ógörögből örökölte); az *-izáció* latinossal. Tehát egészen szó szerint *soktagúsodás* lehetne, de a *polimerizáció* sokkal egyértelműbb (és már az általános iskolában így tanítják, tehát elvileg minden gyerek ismeri, és így ismeri). A „soktagúsodás” mintájára: *kéttagúsodás* (dimerizáció), *háromtagúsodás* (trimerizáció), *többtagúsodás* (oligomerizáció) – mellesleg az oligomerizáció abban tér el a polimerizációtól, hogy korlátozott számú monomer egyesülése, míg a polimerizáció elvileg végtelen számban ismétlődik. Az *oligo-* előtag éppenséggel 'kevés' jelentésű, de az már mindenképp félrevezető lenne, ha *kevés*tagúsodásnak fordítanánk. És még valami: a *-merizáció* egyszerre jelent *-sodást* és *-sítást*, vagyis folyamatot és eljárást, ami előny; bárhogy fordítjuk magyarra, csak vagy az egyiket, vagy a másikat tudjuk megragadni.

Szabó T. Attila

oligomér pártagú, kevéstagú.
monomér egytagú.
dimér kéttagú.
trimér háromtagú.
tetramér négytagú.
pentamér öttagú.
hexamér hattagú.
polimér soktagú.
dimérisáció kéttagúsítás.
oligomerizáció kevéstagúsítás.
polimerizáció soktagúsítás.
 dimér–dimerizáció, oligomer–oligomerizáció???

ÖSSZEGEZÉS (Bősze Péter)

A nehézség a *-mer* utótagú angol szókkal az, hogy ugyanaz az angol szó melléknév és főnév is. A magyar nyelvben sem ismeretlen a főnévi jelző, mégis zavaró lehet. Például a *soktagú* (polymer) első hallásra jelzői értelmű, noha mondható, hogy az *xy* fehérje egy soktagú (polimer) – főnévi jelentésben. Mégis kívánczik utána a *molekula* szó (soktagú molekula), és akkor már jelző. Ezért, ha a fordítás csapdájába esünk, Siptár Péter véleményéhez jutunk: nem kell magyarítani. Nem kell fordítani; a magyar megfelelője szövegfüggő. Például egy soktagú fehérjét, ha egyetlen nagymolekula, *polipeptid*nek, ha több fehérjéből áll, *láncfehérjének* nevez-

zünk. Ezek a példák is aláhúzzák azt az alapvető álláspontot, miszerint a magyarítás nem fordítás! A magyar szókincs végtelenül gazdag; szöveggörnyezeti jelentéshez mindig találunk megfelelő magyar szót, kifejezést. Nem szükséges a körülírás.

■ isoform, isomer

Az *isoform* meghatározása a nemzetközi irodalomban ellentmondásos:

Wikipedia: A protein isoform, or „protein variant”, is a member of a set of highly similar proteins that originate from a single gene or gene family and are the result of genetic differences. While many perform the same or similar biological roles, some isoforms have unique functions.

Rong Li, Francesco J. DeMayo, in *Encyclopedia of Reproduction* (Second Edition), 2018. Protein isoforms are generated from the same gene but with distinct amino acid sequences and biological roles (Gunning, 2006).

Merriam Webster: Definition of *isoform*: any of two or more functionally similar proteins that have a similar but not an identical amino acid sequence. Vitamin E has eight different *isoforms*, or types, and each may do slightly different things in our bodies.

Melissa Conrad Stöppler, MD *MedicineNet*: Isoform: A protein that has the same function as another protein but which is encoded by a different gene and may have small differences in its sequence. For example, transforming factor beta (TGF-B) exists in three versions, or isoforms (TGF-B1, TGF-B2, and TGF-B3), each of which can set off a signaling cascade that starts in the cytoplasm and terminates in the nucleus of the cell.

Rosiland: A protein isoform is one of a number of different structurally similar proteins that are created as the result of alternative splicing or from similar genes formed from a copied gene and differentiated as the result of evolution. The creation of protein isoforms is an evolutionary function that allows for a huge diversity of different proteins to be created from a small amount of genetic material and facilitates slight protein modifications.

Magyar elnevezése *hasonmás* lehet.

Az *isomer* meghatározása már egységesebb:

Wikipedia: In chemistry, isomers are molecules or polyatomic ions with identical molecular formulas — that is, same number of atoms of each element — but distinct arrangements of atoms in space. Isomerism is existence or possibility of isomers.

isomerism az isomerek előfordulása. Az *isomerism* kifejezés a görög *iros* és *meros* szavakból származik. Jelentése: 'egyenlő rész'. Két alapformája a szerkezeti (1,2- és 1,4-nitrobenzol) és a térszerkezeti (D- és L-glükóz) isomerism.

isomerization molekulaszterkezeti átalakulása, isomerré válása.

Magyarul lehetne változat, de ez egyrészt nagyon általános, másrészt nem feltétlenül utal az azonos összetételre; lehet valamely molekulának némileg eltérő összetételű változata (efedrin, dezoxi-efedrin) is. Kívánatos olyan szóval elnevezni, amely csakis az azonos összetételű, de térszerkezetében más molekulára vonatkozik. Alkalmasság erre az elfelejtett régi szavunk, az *egyded*, amelynek jelentése: 'egyforma, azonos'. Van olyan használt szavunk, amelyet a szokatlannak tűnő utótaggal képezünk: *kisdéd*. Ekként:

egyded isomer olyan molekula, amelynek egy vagy több azonos összetételű és molekulatömegű, de szerkezetében eltérő párja van, ezért egymással nem hozhatók fedésbe (propanol-1 és -2). A párok fizikai/vegyi tulajdonságai (forráspont, olvadáspont, fényforgató képesség, oldékonyság stb.) is többé-kevésbé eltérők.

egydedség az *egydedek*, vagyis olyan összetételű (azonos és azonos számú atomokból álló [azonos összegképletű]), azonos molekulatömegű vegyületek létezése, amelyek szerkezetükben, és ennek következtében tulajdonságaikban is némileg különböznek. Két formája a szerkezeti egydedség és a téregydedség.

Ezzel kapcsolatban is kérjük kedves olvasóinkat, hogy osszák meg velünk a véleményüket, javaslataikat.

„A nyelvi tudatosság a műveltség egyik alapmutatója. A nyelvhasználati tudatosság a szellem és a műveltség mércéje.”

Nyelvi műveltségünk társadalmi elismerésünket is emeli, műveletlenségünk pedig az orvostársadalom megbecsülését is csorbítja...

Nyáry Szabó László